

ՀՐԱՉՅԱ ՂԱՓԼԱՆՅԱՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԴԵՐԱՍԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԱՏԱՆԻ ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍԻ ԹԱՏՐՈՆՈՒՄ

Ռուզաննա Առաքելյան

Երևանի թատրոնի և կինոյի պետական ինստիտուտ, արվեստի պատմության և
տեսության ամբիոնի հայցորդ

ՀՀ, Երևան, Ամիրյան 26

Էլ. հասցե՝ ruzanna.aragelyan@mail.ru

Հոդվածը ներկայացվել է 14.09.2021, գրախոսվել է 25.10.2021, ընդունվել է տպագրության 11.04.2023

DOI: 10.53548/0320-8117-2023.1-234

Ներածություն

Բեմադրիչ Հրաչյա Ղափլանյանը թատրոն է մտել նախ որպես դերասան, սակայն պետք է նշել, որ նրա դերակատարումները մասնագիտական քննության չեն արժանացել: Մամուլի սակավաթիվ հրապարակումներում և Սաբիր Ռիզակի՝ Հրաչյա Ղափլանյանին նվիրված մենագրության մեջ վերջինիս դերասանական նկարագիրը դրական գույներով է ներկայացված: Այսօր թե՛ բուհի ընդունելության ծրագրում և թե՛ ներկայիս թատերական երիտասարդության լայն շրջանում նա հայտնի է և դիտարկվում է որպես բեմադրիչ: Մինչդեռ Երևանի պատանի հանդիսատեսի թատրոնում (այդ տարիներին կոչվել է Անաստաս Միկոյանի անունով, այսուհետև՝ ՊՀԹ) Ղափլանյանը նախ և առաջ եղել է սիրված դերասան: Նրա անունը, որպես դերասան, մեկ ու կես տասնամյակ (1939-1953 թթ.) հիշատակվում է թատրոնի պատմության էջերում:

Ղափլանյանն իր դերասանական ուղին սկսում է 1935 թվականին՝ Լեւոնիականի Ա. Մոսկովանի անվ. թատրոնի՝ Վարդան Աճեմյանի բեմադրությամբ իրեն հասակակից պատանի հերոսների մի քանի դերակատարմամբ: Երեք տարի անց նա ՊՀԹ-ում է՝ այդուհետև կյանքը կապելով թատրոնի հետ:

Հրաչյա Ղափլանյանի առաջին և մինչպատերազմյան շրջանի դերակատարումները

Նկարագրելով Հր. Ղափլանյանի դերակատարումները՝ Հենրիկ Հովհաննիսյանը Ղափլանյանին համարում է իր պատանեկության շրջանի սիրելի դերասաններից մեկը. «Արագաշարժ ու թեթև, սրամիտ, ֆրագը շատ հստակ դահլիճ ուղարկող դերասան: Խոսքին թռիչք էր տալիս: Նրա խոսքը չէր կարող չլսվել և հիշվում էր: Թեթև էր խոսքը և հստակ: Դավիթ Կուպերֆիլդը դրամատիկորեն հուզող դերակատարում էր, հուզող, իսկապե՛ս, Սերգեյ Տյուլենինը համակրելի էր, սրամիտ վերին աստիճանի: Տրուֆալդինոն՝ արագաշարժ էր, ճկուն, ճարպիկ, մի տիրոջ տնից մյուսի դուռը վազող: Պատվում էր բեմում՝ ափսե՛ն ձեռքին, և տանում էր մե՛կ այստեղ, մե՛կ այնտեղ: Վերին

աստիճանի դինամիկ, շա՛տ թեթև և դարձյալ խոսքը՝ ականջումդ նստող¹։ Այս դիպուկ բնութագրման շնորհիվ աչքիդ առջև հառնում է առանձնահատուկ դերասանական հմայքով երիտասարդ դերասանը։

Քննության առնելով Հր. Ղափլանյանին որպես դերասան՝ փաստում ենք, որ նրա որոշ դերակատարումներ, հատկապես առաջին շրջանի, չեն լուսաբանվել, իսկ մյուսները որոշ արձագանք են ստացել։ ՊՀԹ-ում նորեկ դերասանի առաջին իսկ դերակատարումը՝ Աղքատ տղա (Ս. Միխալկով «Թոմ Կենտի», ռեժ.՝ Ա. Աղասյան, 1938 թ.), գրավոր անդրադարձի չի արժանացել, չեն պահպանվել լուսանկարներ նրա մասնակցությամբ տեսարաններից։

Այս շրջանի էպիզոդային դերակատարումներն ասես հնարավորություն էին դերասանի ընդունակությունները զարգացնելու։ Դրանցից էր Ռուբիկը Բագրատ Միրաքյանի «Անվեհերներ» պիեսի բեմադրությունում (ռեժ.՝ Ա. Մարտիրոսյան, 1939 թ.)։ Ռուբիկի և թե հաջորդ՝ Գիքորի (Գ. Գաբրիելյան, ըստ Հ. Թումանյանի համանուն պատմվածքի, ռեժ.՝ Ա. Աղասյան, 1939 թ.) դերակատարումների մասին թատրոնի պատմության էջերում տեղեկություններ չենք գտնում, սակայն դրանք օգնել են Ղափլանյան դերասանի հնարավորությունների բացահայտմանը։ Ղափլանյանը հանդես է եկել նաև Ղազարոս Աղայանի «Անահիտ» հեքիաթի բեմադրությունում՝ վանականի դերում (ռեժ.՝ Ս. Քոչարյան, 1940 թ.)։ Այս մասին ևս գրավոր տեղեկություն չկա։ Խորհրդային հայտնի գրող Ի. Շտոկի «Տուն համար 5» պիեսը բեմադրվել է Ռուսաստանի մի շարք թատրոններում։ Այն նաև եղել է ՊՀԹ-ի խաղացանկում (1940 թ., բեմ.՝ Ա. Աղասյան)։ Ներկայացման միակ թատերախոսականում² հոդվածագիրը, հպանցիկ անդրադառնալով մի շարք դերակատարումների, այդ թվում՝ Ղափլանյանի Նիկիտա Բասիլովին, նշում է, որ այն ստացված է։

Չարլզ Դիկենսի «Դավիթ Կոպերֆիլդը» (բեմականացումը՝ Լևոն Հարութի, բեմ.՝ Տ. Շամիրխանյան, 1941 թ.) բեմադրության մեջ Ղափլանյանը սկզբում հանդես է գալիս կազմակերպված, կարեկից ու համարձակ Ջեյմսի դերում, ապա նաև՝ Դավթի։ Թատրոնը, բեմ բերելով դիկենսյան այս հերոսին, ի ցույց է դրել դժվար կացության և դաժան դաստիարակության մեջ մեծացող փոքրիկ տղայի կյանքը, որը, լավ ու վատ իրադարձություններ շրջանցելով, դառնում է գրող։ Ներկայացման մասին միակ հակիրճ՝ Հովհ. Ղազանջյանի թատերախոսականում Ղափլանյանի այս երկու դերերի մասին խոսք չկա³։

Անարձագանք է մնացել Անդերսենի «Ձյունե թագուհին» հեքիաթի հիման վրա Շվարցի համանուն պիեսի բեմադրությունը (ռեժ.՝ Ս. Քոչարյան, 1941 թ.) ևս, որտեղ Ղափլանյանը կատարում էր պատանի Քեյի դերը։

¹ ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Հ. Հովհաննիսյանի հետ զրույցից։

² Ղազանջյան 1940, 4։

³ Հմմտ. Երևանի Հ. Ղափլանյանի անվ. դրամատիկական թատրոնի արխիվ, Ղազանջյան 1941, 4։

Հայրենական պատերազմի տազնապալի օրերին թատրոնը բեմադրում է Ա. Բրուշտեյնի «Մարտական օրեր» պիեսը (ռեժ.՝ Ա. Աղասյան, 1941 թ.): Ղափլանյանն այս բեմադրությանը մասնակցել է Մինկայի դերով:

Ա. Աղասյանի այդ օրերի ներկայացումներից հաջորդի՝ «Կամոյի» մեջ (Մ. Քոչարյան, ռեժ.՝ Ա. Աղասյան, 1941 թ.) Հ. Ղափլանյանը ներկայացել է Կամոյի ընդհատակյա խմբի համարձակ և հումորով Գոգիի դերում: Բեմադրության վերլուծությունից⁴ տեղեկանում ենք, որ այն ռեժիսորական վճիռների և դերակատարման առումով համարվել է թատրոնի ձեռքբերումներից: Թատերախոս Հրայր Հովակիմյանը, հավանություն տալով Հր. Ղափլանյանի Գոգիին, նաև առաջարկել է կերպարը ներկայացնել առավել ծանրաբարո՝ առանց հումորային տարրերի. «դերասանն ավելորդ կոմիզմ է մտցնում խաղի մեջ և զգալիորեն թուլացնում է կերպարը»⁵:

Պիոներ պատանիներ Միտյայի (Հ. Բեյլերյան, «Հայրենիքի համար», ռեժ.՝ Ա. Աղասյան, 1941 թ.) և Գրիշկունի (Ա. Շալքոն, «Թիկունքում», ռեժ.՝ Ս. Քոչարյան, 1942 թ.) դերակատարումների մասին, բացի ընդհանուր դրական գնահատանքից, այլ կարծիքի մամուլում չենք հանդիպում:

Հետպատերազմյան շրջանի դերակատարումները

Պատերազմի ավարտից հետո Ղափլանյանը, վերադառնալով ռազմաճակատից, շարունակում է դերասանի գործունեությունը:

Թատրոնի խաղացանկում գերիշխող հետպատերազմյան պիեսների կողքին, Շեքսպիրի ծննդյան 380-ամյակին նվիրված համամիութենական փառատոնին ընդառաջ, 1944 թվականին բեմադրության է պատրաստվում «Ամառային գիշերվա երազը» կատակերգությունը: Թատերախոսը⁶ նշում է, որ Տիգրան Շամիրխանյանը պիեսը բեմադրել է որպես հեքիաթ, որպես հանդես: Ղափլանյանը հանդես է եկել Փուճ (կամ Փուջ) ոգու աշխույժ կերպարով:

Վերա Պանովայի «Աղջիկներ» (ռեժ.՝ Ա. Աղասյան, 1946 թ.) պիեսը Հայրենական պատերազմի տարիներին ռազմաճակատում գտնվող իրենց հոր նամակին սպասող, առանց մայր մնացած աղջիկների մասին է, նրանց կամքի ուժի մասին: Ճակատագրի կամոք կարեկից Տոմկա ու Նինա քույրերի տանը հայտնվող մարդիկ պատերազմի բովով անցած մարդիկ են: Անդրեյը փողոցի կյանքով անցած, ցնցոտակիր տղա է և մրսած ու սոված գոյություն է քարշ տալիս: Պսկովում ծնողների՝ ֆաշիստներին զոհ դառնալուն պես փոխվում է պատանի Անդրյուշայի կյանքը: Վերարկու ու փող գողացող պատանին ժամանակ անց գիտակցում է իր սխալն ու դարձի գալիս: Այս կերպարի հավաստի դերակատարումով է ներկայացել երիտասարդ Ղափլանյանը:

Մայրուգինի «Հին բարեկամներ» (ռեժ.՝ Ս. Քոչարյան, 1946 թ.) ստեղծագործությունը շրջել է Միության բեմերով: Հերոսները ավարտական դասա-

⁴ Հմմտ. Հովակիմյան 1941, 3:

⁵ Հովակիմյան 1941, 3:

⁶ Հմմտ. Արաքսյան 1944, 108:

րանի դպրոցականներ են: Նրանք պատերազմի օրերին հաճախ հավաքվում են տարեդարձի սեղանի շուրջ, և հենց այդ հանդիպումներում էլ բացահայտվում են նրանց բնավորությունները: Կենսախինդ, սրամիտ և կատակախոս Սենկայի կերպարի համար ռեժիսոր Ս. Քոչարյանը նախատեսել է երկու դերակատար՝ Է. Մուրադյանին (Սենկա) և Ղափլանյանին:

Օլեգը (Ս. Միխալկով «Հատուկ առաջադրանք», ռեժ.⁷ Ա. Աղասյան, 1947 թ.) Ղափլանյանի ամենակարևոր դերակատարումներից է: ՊԸԹ-ն հաճախ է անդրադարձել այս հեղինակին, հայ պատանի հանդիսատեսի միխալկովյան սիրելի հերոսներին: Ներկայացված են երկու թշնամի ջոկատներ, որոնց զինվորները խաղ-կռվով տարված պատանիներն են: Իրական պայքարի ու մարտերի նմանակում է ստեղծվել: Բեմադրությունը քիչ է լուսաբանված: Դինամիկ ու հետաքրքիր գործողություններից զատ՝ ներկայացման մեջ եղել են նաև որոշ ձգձգված դրվագներ: Հոլակիմյանի թատերախոսականում դերակատարման մասին կարդում ենք. «Նա ճշգրտորեն դրսևորում է արագաշարժ, անհամբեր և միշտ շտապող պատանու բնավորության գծերը»⁷: Սաբիր Ռիզակը գրում է. «Բեմի վրա անկեղծ կատարման, ավելի ճիշտ՝ Օլեգ-Ղափլանյանի ներկայության շնորհիվ մանկական այդ խաղը վերածվում էր պատերազմական «ճշմարիտ» իրադարձությունների: Այնպես բնական ու անմիջական էին Օլեգի արարքներն ու ապրումները, որ հանդիսականը մոռանում էր, թե խաղ է իր տեսածը»⁸:

Հաշվի առնելով խաղի նման բնույթագրումները՝ կարող ենք ասել, որ երիտասարդ դերասանը հմտորեն ու համոզիչ է ներկայացրել աշխույժ պատանի Օլեգին:

Վ. Կատակի «Գնդի որդին» վիպակի հիման վրա Ա. Աղասյանի 1947 թ.-ի համանուն բեմադրությունում Վանյա Սոլնցևի կերպավորումը համարվել է ղափլանյանական լավագույն դերակատարումներից: Դերասանը կարողացել է գտնել հավաստի արտահայտչաձևեր. «Նրա ստեղծած Վանյան մարդկային է, կենդանի, հոգով մաքուր ու անաղարտ, և որ ամենից կարևորն է, նրա յուրաքանչյուր շարժումից, խոսքից, անգամ ոչ այնքան էական ռեպլիկից զգացվում է, որ նա արժանի է շրջապատի խանդակաթ վերաբերմունքին ու վստահությանը»⁹:

Երիտասարդ դերասանը մասնակից և ականատես էր պատերազմի արհավիրքներին: Գուցե հենց դա էր խթանել նրա կերպարի ապրումները այդքան համոզիչ արտահայտելուն. «Դերասանը խորապես գիտակցում է, թե ինքն ինչ է խաղում»¹⁰: Հիացական կարծիքների կողքին առկա են նաև Ա. Արաքսմանյանի որոշ դիտողություններ. «Վանյայի ու պատանի կազակ Վոդնեսենսկու տեսարանում, միակողմանի է, երբ ցույց է տրվում Վանյայի

⁷ Երևանի թատրոնի և կինոյի պետական ինստիտուտի գրադարանի մամուլի բաժին (այսուհետև՝ ԵԹԿԴԻ-ի գրադարանի մամուլի բաժին), Հոլակիմյան 1947, 15 մարտի:

⁸ Ռիզակ 1969, 11:

⁹ ԵԹԿԴԻ-ի գրադարանի մամուլի բաժին, Աղաբաբյան Ա., Դավթյան Վ. 1 մայիսի:

¹⁰ ԳԱԹ, Հրաչյա Ղափլանյանի ֆոնդ, N 468:

միայն զարմանքն ու հիացումը: Անտեսված է Վանյային բնորոշ պատանեկան որոշ ինքնասիրությունը և հպարտությունը մեկ կողմից, մյուս կողմից՝ ընկույզի խաղով Վոզնեսենսկու կողմնացույցը սեփականացնելու խորամանկությունը»¹¹:

Երբ բեմ բարձրացավ Շայբոնի «Երջանիկ սերունդ» պիեսը (բեմ.՝ Ս. Շամիրխանյան, 1947 թ.), մամուլի էջերում խոսվեց թատրոնի համար ստեղծվող պիեսների երևան գալու մասին: Նրանց համար կարևոր էր նաև թեմայի ընտրությունը՝ արհեստագործական ուսումնարանի պատերից ներս ընթացող կյանքը: Սերունդ, որն իր աշխատանքով երջանիկ է ու երջանկացնում է:

Թատերախոս Հովակիմյանը Գուրգենիկի դերակատարումը դրվատանքի է արժանացրել. «Ներկայացման հաջողությունը զգալի չափով պայմանավորված է երիտասարդ, շնորհալի դերասան Հ. Ղափլանյանի (Գուրգենիկ) աշխույժ և կենսուրախ դերակատարումով»¹²: Ներկայացնելով կերպարի իր պատկերացումը՝ Ղափլանյանը նշել է հերոսի բոլոր օրինակելի կողմերը, ընդգծել, որ ցանկացել է հանդիսատեսը տեսնի հենց այն Գուրգենիկին, որին որ դերասանն ինքն է պատկերացրել¹³:

Ըստ Ա. Արաքսմանյանի՝ դերասանը լրացրել, ամբողջացրել է կերպարը. «Ճուտիկի դերը հարստացրել է իր ստեղծագործական սուր մտքով, երևակայությամբ և ֆորմայի զգացումով»¹⁴: Իր միտքը շարունակելով՝ հողվածագիրը թվարկում է պատանու արժանիքներն ու հաստատում դերասանի խաղի ստացված լինելը:

Հետպատերազմյան շրջանի ամենաշատ ընթերցվող հեղինակներից է եղել Ալեքսեյ Ֆադեևի «Երիտասարդ գվարդիա» վեպը: Այն բեմականացվել է բեմադրվել է Միության գրեթե բոլոր թատրոններում: Հայ պատանիները այս ստեղծագործության Շամիրխանյանի բեմադրությունը (բեմադր.՝ Ռ. Շիրոյան, Ա. Տեր-Հովհանյան) դիտել են 1947 թ.-ին:

Այս բեմադրության մեջ Սերգեյ Տյուլենինի իր տպավորիչ դերակատարման մասին Ղափլանյանը գրել է. «Երբևէ ես չեմ զգացել այնպիսի ստեղծագործական հուզմունք, ինչպես Տյուլենինի բարդ և պատասխանատու դերը պատրաստելու ընթացքում: Ես աշխատել եմ ցույց տալ պատանի հերոսի խիզախության, անօրինակ քաջության իսկական ակունքը՝ սովետական հայրենասիրությունը, ցույց տալ գիտակցված հերոսականության և ազնիվ ռոմանտիկայի այն գծերը, որոնք այնքան ներդաշնակորեն արտահայտվել են Կրասնոդոնի հերոսներից յուրաքանչյուրի երազանքներում, ձգտումներում ու գործերի մեջ»¹⁵:

Ս. Աղաբաբյանի կարծիքով՝ նա ստեղծված է եղել այդ դերի համար. «Հր. Ղափլանյան-Տյուլենինը քաջ է, ունի բյուրեղյա սիրտ, անշեղ կամք և

¹¹ ԳԱԹ, Հրաչյա Ղափլանյանի ֆոնդ, N 468:

¹² Հովակիմյանը 1947, 3:

¹³ Հմմտ. ԳԱԹ, Հրաչյա Ղափլանյանի ֆոնդ, N 471:

¹⁴ Արաքսման 1947, 4:

¹⁵ ԳԱԹ, Հրաչյա Ղափլանյանի ֆոնդ, N 598:

վճռականություն: Արտիստը գտել է ինքնատիպ արտահայտչական միջոցներ կերպարի ամբողջականացման համար: Նրա ձայնի զարմանալի պարզ ու հասարակ տոնը, անփույթ կեցվածքը, զուսպ շարժումները առանձին փայլ ու գունեղություն են հաղորդում Տյուլենինին»¹⁶:

Միխայլովի «Կարմիր փողկապ» պիեսի բեմադրությունում (ռեժ.՝ Ա. Աղասյան, 1948 թ.) Ղափլանյանը հանդես է եկել Չաշկինի դերով: Հովակիմյանի հոդվածում Ղափլանյանի Չաշկինի մասին կարդում ենք. «Պատանի հանդիսատեսը առանձին ջերմությամբ է ընդունում դերասան Հր. Ղափլանյանին (Չաշկին)»¹⁷:

Այդ շրջանի բեմադրված պիեսներից էր Ղափլանյանի և Ա. Շայբունի (Գասպարյան) համատեղ «Սովորովականները» գործը (1948 թ.): Ղափլանյանը ոչ միայն մասնակցել է պիեսի ստեղծման աշխատանքներին, այլև Շամիրխանյանի ղեկավարությամբ հանդես է եկել որպես ռեժիսոր ու Ռազմիկ Գաբրիելյանի դերակատար: Զոհված գեներալ Գաբրիելյանի որդի Ռազմիկի ու նրա ռազմական ուսումնառության շուրջ հյուսվող իրադարձությունների միջոցով հանդիսատեսին ներկայացվում է հանուն խորհրդային հայրենիքի գաղափարի կրթվող ու մեծացող սերունդ:

Ռազմիկը պատանի է, որ սիրում է կարդալ, ծանոթ է Կոմիտասի ու Սպենդիարյանի ստեղծագործություններին, ջութակ է նվագում, մարտական հնարամտությունների տիրապետում: Պատանին, վիշտը սրտում, երազում է, որ իրենք փորձեն կանխել աշխարհի պատերազմներն ու կորուստները: Կերպարը զարգանում է սկզբում ռազմաճակատից հոր մասին տեղեկության սպասումով և հետզհետե ուսումնական հանձնարարությունների կատարումների մեջ թերանալու միջոցով: Գործողությունը զարգանում է, երբ պատանին տեղեկանում է, որ հայրը զոհվել է: Նա լցվում է վրեժով և ձգտում մեկնել մարտադաշտ, սակայն գեներալ Սվետլովը մեղմում է տղայի ցասումը և խորհուրդ տալիս կատարել հոր կամքը և կրթվել: Հաջորդող տեսարաններում Ռազմիկը ներկայանում է որպես առաջադեմ սան, որն իր մարտական ընկերների հետ արժանանում է «Մարտական դրոշի» և երգվում կրծքով պաշտպանել հայրենիքը: Ղափլանյանի այս դերակատարումը նույնպես դրական արձագանքի է արժանացել: Դերասանը զուսպ արտահայտչամիջոցներով է կերպավորել հերոսին: «Ավանզարդում»¹⁸ թատերախոսները «ջերմ և անմիջական» են որակել նրա խաղաոճը և, վկայակոչելով Ռազմիկի՝ հոր մասին հուշերով տարվելու, կարոտի արտահայտման տեսարանները, գրել. «Ղափլանյանի խաղը հասնում է հուզականության և ի պատիվ դերակատարի, զերծ է հնարավոր մեղդրամատիզմից»: Լ. Հախվերդյանը համակարծիք է. «Դերասանը կարողացել է համոզիչ վերարտադրել իր հերոսի ապրումները, ստեղծել կամքի տեր այդ պատանու կերպարը»¹⁹: Այս համատեքստում անդ-

¹⁶ Աղաբաբյան 1947, 139:

¹⁷ ԳԱԹ, Հրաչյա Ղափլանյանի ֆոնդ, N 474:

¹⁸ Հախվերդյան, Աղաբաբյան 1948, 4:

¹⁹ Հախվերդյան 1952, 4:

րադառնանք նաև Արաքսամանյանի այն տպավորությանը, որ կերպարը հարուցել է կարեկցանք²⁰: Ըստ այդմ՝ եթե դերասանը նպատակ ունենար համակրանք առաջացնելու՝ ավելի կենսական կլիներ:

Միխայիլովի հաջորդ պիեսի՝ «Ես ուզում եմ տուն վերադառնալ» բեմադրության մեջ (ռեժ.՝ Ա. Աղասյան, 1949 թ.) Ղափլանյանը ներկայացրել է համարձակությամբ ու տոկունությամբ աչքի ընկնող Սաշա Բուտոգովին: Թատերախոսականներում խաղը որակվել է համոզիչ, և խրախուսվել է հուզական ու սրտաճմիկ երևալու միտումի բացակայությունը:

Ղափլանյանի մյուս դերը սևամորթ դպրոցական Դիկ Դեմպսեյն է՝ ճնշվող, հալածյալ պատանի, որին սիրում են հասակակից դպրոցական ընկերները: Այս պատանին էլ բոլորի նման խաղում է, սովորում, սիրում է իր ընկերներին: Նրա կերպարը կարեկցանք է առաջացնում հանդիսատեսի մեջ՝ մերժելով խտրականությունը: «Ղափլանյանի Դիկը բողոքող, ըմբոստ խառնվածք է, ճիշտ է, դեռևս ուժեղ չի հնչում նրա ձայնը, բայց հանդիսականը զգում է նրա անընկճելի կամքը, հոգեկան ուժերի մեծ կարողությունը»²¹:

Խորհրդային շրջանի մանկական դրամատուրգ Վալենտինա Լյուբիմովայի «Ձյունիկ» պիեսը շատ է բեմադրվել: 1949 թ.-ին ՊՀԹ-ում Տիգրան Շամիրխանյանի բեմադրությունն էր: Ալ. Մանուկյանը, անդրադառնալով Ղափլանյանի դերակատարմանը, գրում է, որ դա հիմնում պատանիները արտասվել են սևամորթ պատանու տեսարանների ժամանակ: Սակայն նշում է նաև, որ դերասանը որոշ տեսարաններում իր բախումն ու պայքարը վերամբարձ տարրերով է ներկայացրել, որն էլ համոզիչ չի եղել²²: Իսկ Հ. Հովհաննիսյանը հիշում է, որ դերակատարումը պլակատային է եղել և ոչ վերամբարձ²³: Սաբիր Ռիզակը, Մանուկյանի դիտարկմանն անդրադառնալով, գրել է, որ, վերամբարձ վճիռներին զուգահեռ, բեմադրության մեջ տեղ են գտել նաև գրոտեսկային վճիռներ, որոնք լրացրել են իրար. «Ճիշտ է, եթե առանձին-առանձին ու մեկուսացված վերցնենք գրոտեսկի և պաթետիկայի տարրերը, ապա կստացվի ինչ-որ անորոշ ու անհասկանալի մի բան, բայց եթե նկատի առնենք ներկայացման գեղարվեստական կոնցեպցիան, պատկերը կփոխվի»²⁴: Ըստ Ռիզակի՝ ներկայացման ընդհանուր նկարագիրը ամբողջանում է տարբեր ոճային համադրություններով²⁵:

Ղափլանյանի դպրոցական պատանիների դերացանկը համալրել է Լ. Գերասկինայի «Հասունության վկայական» պիեսի բեմադրությունում (ռեժ.՝ Կ. Արզումանյան, 1950 թ.) Լյոնյայի դերը: Լևոն Խալաթյանը դերակատարման մասին գրում է. «Լյոնյա-Ղափլանյանը կենսասեր, հասարակական

²⁰ Հմմտ. Արաքսամանյան 1952, 3:

²¹ Մնացականյան 1949, 2:

²² Հմմտ. ԵԹԿՊԻ-ի գրադարանի մամուլի բաժին, Մանուկյան 1949, N 238:

²³ ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Հ. Հովհաննիսյանի հետ զրոյցից:

²⁴ Ռիզակ 1969, 21:

²⁵ Ռիզակ 1969, 21:

աշխատանքներին ակտիվորեն մասնակցող պատանի է»²⁶։ Նրա դերի համոզիչ լինելը վկայում է նաև մեկ այլ թատերախոսական. «Լյոնյա Ժարկովը, որ Հր. Ղափլանյանի անկեղծ ու անմիջական կատարմամբ մի կենսունակ պատանի է՝ երկար ժամանակ համառում է օգնություն ցույց տալ ընկերոջը»²⁷։

Ղափլանյանը հեղինակել է նաև պիեսներ։ 1950 թվականին հանդես է եկել արդեն հենց իր հեղինակած հերոսի դերում։ Այդ հերոսը «Ուսուցիչ» պիեսի (բեմ.՝ Տ. Շամիրխանյանի) պատանի Սուրիկն էր։ Ղափլանյանը ճիշտ ճանապարհից շեղվող աշակերտի հետ տարվող աշխատանքների, նրա մեկ այլ ուսուցչի՝ հայրենիքը դաշնակցական տիրապետության ծանր տարիներին լքող Թարյանի հետ զրույցների միջոցով ցույց է տալիս նվիրյալ ուսուցչի կերպարը, ընդգծում սերունդ կրթող մարդու տեսակը։

Հովհաննիսյանը անխոս դերով մասնակցել է ներկայացման բոլոր փորձերին և այս պիեսը համարում է կեղծ պիես։ Անդրադառնալով դերակատարմանը՝ պետք է նշել, որ թատերախոսներն իրենց հրապարակումներում կարծիք են հայտնել, որ Սուրիկի դերակատարումը առավել գունեղ է եղել, քան նրա հեղինակած դերը։ Կարդալով այս պիեսի՝ Ա. Աղասյանի ռադիոմոնտաժ տարբերակը²⁸՝ կարծում ենք, որ Ղափլանյանը որպես ռեժիսոր և դերասան ստեղծել է պիեսի ռեժիսորական օրինակ, քան ավարտուն ստեղծագործություն։ Եվ հնարավոր է՝ հենց դա է հիմք հանդիսացել, որ պիեսն ընթերցողները ներկայացումը համարել են առավել գնահատելի։ Համլետ Գալստյանը Ղափլանյանի՝ Սուրիկի դերակատարման մասին գրում է. «Հ. Ղափլանյանը իր շնորհալի, մտածված խաղով կարողացել է մշակել իր կերպարի համար բնութագրական շարժ ու ձև, համոզությամբ վերարտադրել հերոսի շրջադարձը։ Առանձնապես հուզիչ է այն տեսարանը, որտեղ Սուրիկը ռադիոյով ունկնդրում է մոր ելույթը Խաղաղության կողմնակիցների կոնգրեսում»²⁹։

Ժողովրդական արտիստ Գուրգեն Զանիբեկյանը Սուրիկի դերակատարումը համարել է անմիջական. «Նրա Սուրիկը շատ դուրեկան է ու հմայիչ։ Նրա ռեալիստական պարզության հասցրած ինտոնացիաները անկեղծ են։ Հավատում ես այդ Սուրիկին և համոզվում, որ նա կուղղվի»³⁰։

Վերջին դերակատարումները

Յ. Սյուդարի «Տղան Մարսելից» («Խաղաղության աստղ») պիեսի բեմադրությունը (ռեժ.՝ Ա. Աղասյան, 1951 թ.) ֆրանս-ամերիկյան կոնֆլիկտի, հակաֆաշիստական պայքարի ֆոնին ֆրանսիացի դժբախտ պատանիների՝ Խորհրդային Միության երկրների երեխաների կյանքով ապրելու երազանքի ու մղվող պայքարի մասին է։ Ղափլանյանը խաղացել է Ժանի դերը և դրական կարծիքի արժանացել։

²⁶ Խալաթյան 1950, 4։

²⁷ Սարգսյան 1950, 4։

²⁸ ԳԱԹ, Աստղիկ Աղասյանի ֆոնդ, N 12։

²⁹ Գալստյան 1951, 4։

³⁰ Զանիբեկյան 1951, 4։

Հայ արկածային գրականության երախտավոր Վախթանգ Անանյանի «Սևանի ափին» վեպը հայ դպրոցականների սիրելի գիրքն է եղել: Ըստ Օ. Մելիք-Վրթանեսյանի հոդվածի³¹, բեմականացումն իրականացնող Տ. Շամիրխանյանը և Ա. Ղազարյանն ընտրել են վեպի այն ճյուղը, որտեղ հերոսները, գտնելով մեր նախնիների ստեղծած ջրանցքը, ոգևորվում և մտածում են, որ Լճավանը ոռոգելու մեծ հնարավորություն ունեն: Այսինքն՝ վեպի երրորդ մասը: Հոդվածագիրը իր բացասական տպավորություններն է հայտնում բեմադրության մասին (ռեժ.՝ Ա. Աղասյան, 1952 թ.)՝ հիմնական թերությունը բարդելով պիեսի վրա: Նա կարծում է, որ պատանիների կերպարները, նրանց երկխոսությունները չստացված են և զուրկ անանյանական մթնոլորտից:

Կատակասեր, աշխույժ Գրիգորը, որ հաճախ է տարվում որսի թեմայով, կերպավորվել է Ղափլանյանի կողմից: Ներկայացման թատերախոսը գտնում է. «Պիեսի համեմատաբար հաջողված կերպարներից է չարաճճի, սրամիտ Գրիգորի կերպարը, որը ավելի է շահում Հ. Ղափլանյանի կատարմամբ»³²:

Բեմադրելով «Պավլիկ Մորոզովը» (Վ. Գումարյով, 1953 թ.) Ղափլանյանը խիզախ, սկզբունքային հերոս պիոնների է ներկայացրել:

Ներկայացման երկու «պավլիկներն» էլ գրավոր արձագանքի են արժանացել, ընդհանուր հաջողության հետ մեկտեղ եղել են նաև բացթողումներ: Անդրադառնալով Պավլիկի երկու դերակատարների խաղին՝ Օ. Ավետիսյանը գրում է, որ լուսավոր գալիքի մասին երազելու տեսարաններում նրանց չի հաջողվել խորապես ընկղմվել հերոսի ներաշխարհ, և դերակատարները կերպարը նվազ ոգեշնչված ու ռոմանտիկ են ներկայացրել³³:

Ղափլանյանի դերակատարման մասին հակասական կարծիքներ են եղել:

Գ. Սունդուկյանի «Էլի մեկ զոհ» (ռեժ.՝ Լ. Քալանթար և Ա. Աղասյան, 1953 թ.) պիեսի բեմադրության մեջ Ղափլանյանը խաղացել է Բրիլիանտովի որդի Վանոյի դերը: Հարուստ ու շվայտ ապրելակերպով այս կերպարը մի նոր գույն էր, բացասական դեմք երիտասարդ դերասանի համար: Ներկայացման մասին թատերախոսականում³⁴ նշվում է, որ դերակատարումը «արտահայտչական միջոցների հարստությամբ և գունեղությամբ» է առանձնացել: Նույն տեղում կարդում ենք դերի նկարագրությունը. «Արտիստը գեղարվեստական ցայտուն միջոցներով է ընդգծել հարուստ վաճառականի պորտաբույժ որդու անճարակությունը կյանքի լուրջ հարցերում, կամազրկությունը՝ հոր առաջ, ցինիկությունը՝ ամուսնության և կանանց հետ ունեցած փոխհարաբերություններում, վախը՝ ժառանգությունից զրկվելու հեռանկարից»: Այս վերլուծությունը մեզ համար հասկանալի է դարձնում, որ երիտասարդ դերասանը ի ցույց է դրել իր կերպարի բոլոր շերտերը, ներկայացրել

³¹ Հմմտ. Մելիք-Վրթանեսյան 1952, 3:

³² Մելիք-Վրթանեսյան 1952, 3:

³³ ԵԹԿՊԻ-ի գրադարանի մամուլի բաժին, Հմմտ. Аветисян 1953:

³⁴ Առաքելյան 1954, 4:

նրա տեսակը ամբողջ մանրամասներով: Մ. Շաթիրյանը, հատուկ անդրադառնալով դերասանի մինչ այդ խաղացած պատանիների և Վանոյի տարիքային տարբերությանը, գրում է, որ նա հաջողությամբ է կերպավորել ու հաղթահարել այդ տարբերությունը³⁵:

Ղափլանյանի վերջին դերը Կոստյան էր՝ Վ. Ռոզովի «Կյանքի մի էջը» կատակերգության հերոսը (1953 թ):

Ռոզովի աշխույժ, կենսասեր ու սրամիտ, երբեմն պարծենկոտ, երբեմն ստախոս, երբեմն ամբարտավան, հայր Գորիո կարդացող, բայց փողոցի խոսվածքով Կոստյան հերոս է, որն առօրյա հոգսերում օգնում է ընկերոջը, ուսումնառության մասին իր ճշմարտությամբ վիճում նրա հետ, սիրում աշխատել: Խոսելով Ղափլանյանի Կոստյայի մասին՝ Ս. Ռիզաևը դերակատարումը համարել է ինքնաբերական, սակայն նշել է նաև, որ նա «որոշ հատվածներում շատ է ճգնում աչքի ընկնել»³⁶:

Թատերագետ Լ. Հախվերդյանը Ղափլանյանի դերասանական նկարագիրը ամբողջացնող տողեր է հրապարակել ՊՀԹ-ի քսանամյակին նվիրված կատալոգում. «Այս թատրոնում թերևս ոչ մի դերասան պատանիների կերպարներն այնքան շնորհալի, համոզիչ ու նուրբ հուզականությամբ չի վերարտադրում, որքան Հրաչյա Ղափլանյանը: Նրա ստեղծած պատանիները վերին աստիճանի ճշմարտացի են ու պարզ, օժտված պատանու անկեղծությամբ, անմիջականությամբ ու ջերմությամբ»³⁷:

Եզրակացություններ

Ղափլանյանի ստեղծագործական գործունեության դերասանական շրջանը համընկել է խորհրդային այն ժամանակահատվածի հետ, որին հատուկ էին գաղափարական պարտադրանքն ու անկոնֆլիկտային պիեսները բեմ հանելու պահանջը: Բեմադրվող պիեսների հերոսները հիմնականում խորհրդային մեկ ընդհանուր հայրենիքին իրենց խիզախումով նվիրված պատանի հերոսներ էին կամ խրատող, կրթող, մի տեսակ իմաստնացած տղաներ, որոնք հակադրվում էին իրենց հասակակից մանր-մունր չարություններ անող, անխոհեմ վարքով դպրոցականներին և ի վերջո «դարձի բերում» նրանց: Նման ներկայացումներում դերասանն իրեն վստահված նույնանման կերպարներ ներկայացնելիս կարողացել է ամեն անգամ հետաքրքիր և ինքնատիպ լինել:

Այսպիսով, ի մի բերելով Հրաչյա Ղափլանյանի դերասանական գործունեությունը, կարող ենք եզրակացնել, որ նա շնորհալի և ուշադրության արժանի դերասան է եղել: Ըստ ականատեսների՝ անմոռանալի են նրա՝ պատանիների դերակատարումները՝ արտահայտիչ խաղով, բեմական հմայքով:

³⁵ Шатирян 1953, N 308:

³⁶ ԵԹԿՊԻ-ի գրադարանի մամուլի բաժին, Ռիզաև 1954, 3:

³⁷ Դավթյան 1949, 25:

Գրականություն

- Աղաբաբյան Ս. 1947, «Երիտասարդ գվարդիան» պատանի հանդիսատեսի թատրոնում, Սովետական գրականություն և արվեստ, N 12, Երևան, էջ 139:
- Աղաբաբյան Ս., Դավթյան Վ. 1947, «Գնդի որդին», Երևանի թատրոնի և կինոյի պետական ինստիտուտի գրադարանի մամուլի բաժին (այսուհետև՝ ԵԹԿՊԻ-ի գրադարանի մամուլի բաժին), Ավանգարդ, 1 մայիսի, Երևան:
- Առաքելյան Ս. 1954, «Էլի մեկ զոհ», Ավանգարդ, Երևան, N 12, էջ 4:
- Արաքսման Ա. 1944, Շեքսպիրյան երկու ներկայացում, Սովետական գրականություն և արվեստ, N 4-5, Երևան, էջ 108:
- Արաքսման Ա. 1947, «Գնդի որդին» Պատանի հանդիսատեսի թատրոնում, ԳԱԹ, Հրաչյա Ղափլանյանի ֆոնդ, N 468:
- Արաքսման Ա. 1947, «Երջանիկ սերունդ» Գրական թերթ, N 24, Երևան, էջ 4:
- Արաքսմանյան Ա. 1952, «Սովորականներ», Սովետական Հայաստան, N 81, Երևան, էջ 3:
- ԳԱԹ, Հրաչյա Ղափլանյանի ֆոնդ, N 471:
- Գալստյան Հ. 1951, «Ուսուցիչը», Գրական թերթ, N 3, Երևան, էջ 4:
- Դավթյան Մ. 1949, Ա.Ի. Միկոյանի անվան պատանի հանդիսատեսի թատրոն. XX տարի, Երևան, «Հայպոլիգրաֆիկատի Գրքի տուն» տպարան, էջ 48:
- Խալաթյան Լ. 1950, «Հասունության վկայական», Ավանգարդ N 25, Երևան, էջ 4:
- Հախվերդյան Լ. 1952, «Սովորականներ», Գրական թերթ, N 6, Երևան, էջ 4:
- Հախվերդյան Լ., Աղաբաբյան Ս. 1948, «Սովորականներ», Ավանգարդ, N 41, Երևան, էջ 4:
- Հովակիմյան Հ. 1941, «Կամոն» Պատանի հանդիսատեսի թատրոնում, Գրական թերթ, N 32, Երևան, էջ 3:
- Հովակիմյան Հ. 1948, «Կարմիր վզկապ», ԳԱԹ, Հրաչյա Ղափլանյանի ֆոնդ, N 474:
- Հովակիմյան Հ. 1947, Հաջողված ներկայացում, ԵԹԿՊԻ-ի գրադարանի մամուլի բաժին, Ավանգարդ, 15 մարտի, Երևան:
- Հովակիմյան Հ. 1947, Պատանի հանդիսատեսի թատրոնի նոր հաջողությունը, Ավանգարդ, N 46, Երևան, էջ 3:
- Ղազանջյան Հ. 1941, «Դավիթ Կոպալերֆիլդ», Երևանի Հ. Ղափլանյանի անվ. դրամատիկական թատրոնի արխիվ, Ավանգարդ, N 124, Երևան, էջ 4:
- Ղազանջյան Հ., 1940, «Տուն համար 5», Ավանգարդ, N 235, Երևան, էջ 4:
- Ղափլանյան Հ. «Ուսուցիչը», ռադիոմոնտաժ Ա. Աղասյանի, ԳԱԹ, Աստղիկ Աղասյանի ֆոնդ, մեք. 17 թ., N 12:
- Ղափլանյան Հ. 1947, Իմ սիրելի դերը, ԳԱԹ, Հրաչյա Ղափլանյանի ֆոնդ, N 598:
- Մանուկյան Ա. 1949, Ձյունիկ, ԵԹԿՊԻ-ի գրադարանի մամուլի բաժին, Սովետական Հայաստան, N 238, Երևան:
- Մելիք-Վրթանեսյան Օ. 1952, «Սևանի ափին» բեմադրության առթիվ, Գրական թերթ, N 27, Երևան, էջ 3:
- Մնացականյան Վ. 1949, «Ձյունիկ», Գրական թերթ, N 37, Երևան, էջ 2:
- Ջանիբեկյան Գ. 1951, «Ուսուցիչը», Ավանգարդ, N 2, Երևան, էջ 4:
- Ռիզան Ս. 1954, Երիտասարդական երկու ներկայացում, ԵԹԿՊԻ-ի գրադարանի մամուլի բաժին, Սովետական Հայաստան, N 108, Երևան:
- Ռիզան Ս. 1969, Հրաչյա Ղափլանյան, Երևան, «Հայկական թատերական ընկերություն» 232 էջ:
- Սարգսյան Ս. 1950, «Հասունության վկայական», Գրական թերթ, N 12, Երևան, էջ 4:
- Аветисян О. 1953, «Павлик Морозов», Сталинец, Ереван, 14 июля.
- Шатирян М. 1953, Произведение классической драматургии в детском театре, Коммунист, Ереван, N 308, с. 4.

ՀՐԱԶՅԱ ՂԱՓԼԱՆՅԱՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԴԵՐԱՍԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԱՏԱՆԻ ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍԻ ԹԱՏՐՈՆՈՒՄ

Ռուզաննա Առաքելյան

Ամփոփում

Հայ թատրոնի պատմության նորագույն շրջանի հայտնի ներկայացուցիչներից է բեմադրիչ, ԽՍՀՄ ժողովրդական արտիստ, Երևանի դրամատիկական թատրոնի հիմնադիր-գեղարվեստական ղեկավար Հրաչյա Ղափլանյանը, որը հանրությանը քիչ է հայտնի որպես դերասան: Պատանեկան տարիներին ՊՀԹ-ում անցնելով մասնագիտական հասունացման, թատերարվեստի նրբություններին ծանոթանալու շրջանը՝ նա այս թատրոնում դառնում է սիրված դերասան, հետագայում նաև՝ բեմադրիչ:

Ղափլանյանը պատանիների իր դերերը ներկայացրել է համոզիչ ու հավաստի, հուզիչ ու անմիջական արտահայտչամիջոցներով, խորապես ընկալել հասակակից հերոսների ապրումները, ձգտումները, անձնվեր հայրենասիրությունը և հոգեբանական նուրբ մոտեցմամբ, տրամաբանված խաղով հանդես եկել նրանց հատուկ դրամատիկական դժվար շատ հոգեվիճակներում: Դերասանական տպավորիչ խաղն արժանացել է ժամանակի մասնագիտական մամուլի արժանի գնահատականին:

Բանալի բառեր՝ դերասան, Պատանի հանդիսատեսի թատրոն, ներկայացում, դերակատարում, պատանի հերոս, անմիջական խաղ, խորհրդային շրջան:

РАЧЬЯ КАПЛЯНЯН КАК АКТЕР ЕРЕВАНСКОГО ТЕАТРА ЮНОГО ЗРИТЕЛЯ

Рузанна Аракелян

Резюме

Одним из ярчайших представителей в новейшей истории армянского театра является режиссер, народный артист СССР, основатель и художественный руководитель Ереванского драматического театра Грачья Каплянян, который мало известен театральной общественности как актер. Его творческое становление как актера состоялось в стенах Театра юного зрителя, где он постиг тонкости театрального искусства, став любимым артистом, а в дальнейшем и режиссером.

Созданные им образы были правдивы, убедительны, непосредственны. Его игра отличалась тонким психологизмом, умением передать душевные переживания своих героев.

Актерская деятельность Г. Капляняна была удостоена высокой оценки со стороны театроведов.

Ключевые слова – актер, Театр юного зрителя, спектакль, исполнение, юный герой, непосредственная игра, советский период.

HRACHYA GHAPLANYAN AS AN ACTOR IN THE THEATRE OF YOUNG SPECTATOR OF YEREVAN

Ruzanna Arakelyan

Abstract

Hrachya Ghaplanyan, People's Artist of the USSR, is one of the distinguished figures in the modern period of Armenian theatre history. He was the artistic director and the founder of the Yerevan Drama Theatre. He was known as a famous stage director, but he was less known as an actor to the audience. He started his acting creative way at the Yerevan Theatre of Young Spectator. During this period he underwent psychological school, developed and mastered all the stage skills, traditions and standards on his background, meanwhile improving them. He played the characters of young men of his age, so he knew very well psychological peculiarities of the role and presented the true character of a young man, his behavior, feelings, emotions, aspiration, patriotism. His acting on the stage was highly appreciated by the professional theatrical experts of the time.

Key words – actor, Theatre of the Young Spectator, performance, play a role, young hero, true acting, Soviet period.